

FÖLDVÁRI KATALIN

SORSFORDÍTÓ BAZILITA SZERZETESEK A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN*

A második világháború utáni kommunista hatalomátvétel során az egyház elleni küzdelem egyik fő eleme a szerzetesrendek feloszlása volt, melynek megvalósításától a kommunista rendszer az egyház társadalmi befolyásának csökkentését várta. Mivel a szerzetesközösségek biztosították az egyház jelenlétét az oktatásban és a betegápolásban, az ellenük irányuló támadás ezeken a területeken volt a legerősebb. A katolikus egyház fokozatos háttérbeszorítása a következő mottó jegyében valósult meg: *A kommunista államban nincs szükség szerzetesekre.*¹

A kommunista hatalom támadásának a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi rendháza is áldozatul esett, a kegyhely szerzetesközösségei 1989 után azonban képesek voltak az újjáéledésre. Tanulmányomban két olyan szerzetes életútját ismertetem, akik sokat tettek a Rend értékeinek megőrzéséért illetve fontos szerepet játszottak abban, hogy Máriapócson a bazilita² rend újra indulhasson.

1. A BAZILITA ATYÁK MÁRIAPÓCSON³

A Nagy Szent Bazil Rend férfi szerzeteseinek Máriapócsra való letelepülése szorosan összefüggött a kegykép 1696. november 4-december 8-ig tartó könnyezésével. Az 1711-es szatmári béke után a zarándokok tömegei miatt kicsinek bizonyuló fatemplom helyére új kötemplom emelését és a hívek jobb ellátására idetelepítendő baziliták kolostorának építését Hodermárszky János József munkácsi püspök – aki egyben a baziliták

* A kutatás az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport projektjének keretén belül készült.

1 RÉVAY Edit: *Újrainduló szerzetesrendek egy megújuló társadalomban*. Budapest–Csíkszereda, 2003. 9.

2 A keleti egyházban nincsenek különféle szerzetesrendek úgy, mint a nyugatban. A keleti szerzetesség lényegét tekintve a Nagy Szent Bazil által megszervezett szerzetesség folytatása. A keleti szerzetesek számára éppen ezért nem szükségesek a megkülönböztető jelzők, hiszen nem váltak különálló csoportokká. A „bazilita” megjelölés nyugati eredetű és arra szolgál, hogy a nyugati szerzetesség rendjei között helyet biztosítson Nagy Szent Bazil követőinek. A mai értelemben vett „bazilita” jelző csak a görög szertartású katolikus szerzetesekre vonatkozik, akiknek közösségét az 1596-os unió után Rómában Ordo Sancti Basilii Magni névvel illetik. (DUDÁS Bertalan–LEGEZA László–SZACSVAY Péter: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993. 3.)

3 A Nagy Szent Bazil Rend férfi ága 1935-től kiegészült a bazilissza nővérek közösségével, akiknek máriapócsi rendháza 1940-re épült fel. Mivel jelen tanulmány két szerzetes atya tevékenységének bemutatásával foglalkozik, ezért a Rend női ágának történetére nem térek ki. Erről bővebben lásd: Katalin Földvári: *Die Basilianerinnen von Máriapócs während des Kommunismus*. Folia Athanasiana 20. 2018. 7–31.

archimandritája⁴ volt – kezdeményezte a királyi udvarnál 1714-ben. A császár 1714. augusztus 14-én elküldte a baziliták kérelmét Telekessy István egri püspöknek, ahol el is akadt az ügy.⁵

A bazilita monostor építtetése Olsavszky Mihály Mánuel püspöksége idején kezdődött meg, még a kőtemplom befejezése előtt.⁶ A kegyhelyre öt szerzetes érkezett a Munkács Csernekhegyi monostorból,⁷ akik kezdetben a parókián laktak, a rendházukat 1753-ban vehették birtokba.⁸ A munkálatok során folyamatosan érkeztek a rend működésének elősegítésére az adományok, melyek közül a legnagyobb gróf Károlyi Ferenc felajánlása volt.⁹

A szerzetesek rendkívül fontos szerepet tölthettek be a kegyhely gondozásában: el látták a Pócsra érkezőket, gyóntattak, prédikáltak, emellett az egyházmegye állandó helyettesei¹⁰ voltak, illetve nevelő tevékenységet is folytattak.¹¹ A Nagy Szent Bazil Rend tagjai a zarándokok lelki gondozását különböző kiadványok megjelentetésével is igyekeztek elősegíteni, így Máriapócson zarándoknaptár, hitbuzgalmi folyóirat, imakönyv és kegyhelyismertető füzetek jelentek meg.¹²

4 Archimandrita: A keleti egyházak nagyobb kolostorainak főnöke. (A szerző megjegyzése)

5 Telekessy válaszát nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy történtek kísérletek arra, hogy Pócson ne a bazilita rend, hanem a ferencesek telepedjenek le. vö. TERDIK Szilveszter: *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században*. Művészet és reprezentáció. Nyíregyháza, 2014. 31.

6 A munka ekkor sem folyt zavartalanul, ugyanis 1751-ben Egerből panasszal fordultak az uralkodóhoz, kérve őt az építkezés megakadályozására, Olsavszky Mánuel püspöknek azonban sikerült keresztülvinnie, hogy a monostor felépülhessen és abban azért helyezte el a bazilita szerzeteseket, hogy éjjel-nappal dicsőítsék imádsággal Istent és megadják a legszentebb Istenszülőnek a tiszteletet. (DUDÁS Bertalan: *A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében*, in: Timkó Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza, 1987. 104–106.)

7 Magyarországon már a 11–12. században működtek görög szertartású monostorok, melyek hanyatlása a 13. században, a latin szertartás térhódítása miatt következett be. Az utolsó bazilita monostorokat a tatárjárás pusztította el. A Munkács melletti Csernekhegy monostorában telepítette le a bazilitákat Koriatovics Tódor, Podolia fejedelme, tehát ezt a rendházat ő alapította 1360-ban (ez volt a munkácsi püspökség alapja). A csernekhegyi monostor főnökei 1733-ig egyben az itt élő, keleti szertartású hívek püspökei is voltak. 1732-ben Bizánczy püspök fontos megállapodást kötött a bazilita atyákkal: szétválasztották a püspökséget a rendtől és megegyeztek abban, hogy halála után az új püspök nem foglalkozik majd a monostor vezetésével vagyis a bazilitákat az előljáróik irányítják a püspök beleszólása nélkül. Vö. DUDÁS-LEGEZA-SZACSNAVY: *Baziliták...*, 19–21.

8 PUSKÁS Bernadett: *A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor*. Különlenyomat a Művészettörténeti Értesítő XLIV. 3–4. számából, 1995. 185.

9 A gróf a monostorra hagyta a Pócson lévő ezer holdas birtokát, a hozzá tartozó majorságot annak minden tartozékával együtt, ezzel köszönye meg azt, hogy Pócsi Szűzanya közbenjárásának köszönhetően kigyógyult súlyos betegségéből. Károlyi Ferenc gyógyulását követően a kegyhelyen hagyta fekete bambusz mankóit is, amelyek még ma is láthatóak a kegytemplom falán. vö. *Máriapócs*, Szent Bazil Rend Könyvnyomdája, Ungvár, 1941. 19.

10 Ha egy parókus valamilyen okból nem tudta elvégezni a munkáját, vagy elhunyt, akkor egy szerzetest küldtek a helyére. (A szerző megjegyzése)

11 A paróchiális iskolák mellé 1777-ben grammatikális és nemzeti iskolákat nyitottak. 1841-ben nyílt meg a tanítóképző, ahonnan később számos kántortanító került ki. (DUDÁS: *A baziliták szerepe...*, 106.)

12 A Nagy Szent Bazil Rendnek Ungváron volt nyomdája, majd Máriapócson is jelentettek meg kiadványokat. A rend nyomdájából került ki többek között a Máriapócsi Zarándoknaptár (1941–1944), a Máriapócsi Virágoskert (1925–1932), a Máriapócs című kegyhelyismertető füzet (1921, 1928), a Velünk az Isten! c. imakönyv (1938), a Kivonat a Nagy Szentbazil rend szabályzatából (1939), a Máriapócsi Zarándokajátosság, napjainkban pedig a Baziliták c. sorozat kötetei (2005–2008).

A szerzetesek száma az idők során folyamatosan változott, 1756-ban volt a legkevésbé, 6 szerzetespap. Az 1770-es évektől 1800-ig évente 10–14 pap és 10–13 papnövendék, a 19. században 7–11 között változott a szerzetespapok száma és ugyanennyi növendék volt.¹³

A 20. század elején a bazilita rend mind szellemi, mind gazdasági téren reformokra szorult, amelyek az 1910-es években kezdődtek meg. Máriapócs 1923-ban fogadta el a változtatásokat, melyek során a monostorban visszaállították a fegyelmet és a szerzetesek apostoli tevékenységbe kezdtek. Ennek eredményeként a bazilita atyák 1924–48. között 302 lelkigyakorlatot, 1925–1950 között pedig 362 népmissziót vezettek nem csak hazánkban, hanem a Felvidéken és Amerikában is.¹⁴ A pócsi rendházban, vidéki központokban, iskolákban a nép széles rétegei mellett lelkigyakorlatokat tartottak görögkatolikus kántortanítóknak (1924), gimnáziumi tanulóknak (1925, Munkács), szerzeteseknek, papoknak.¹⁵

A baziliták 1933-ban Hajdúdorogon, majd 1946-ban Makón is letelepedtek.¹⁶ 1948-ban a szerzetesek Makóról Kispestre költöztek. Hajdúdorogon a rendtagok lelkipásztori, tanítói, hitoktatói feladatokat láttak el, Kispesten pedig lelkipásztori teendőkben segítettek.¹⁷ 1944–1950-ben Máriapócson és Hajdúdorogon is novíciátust nyitottak.

A bazilita rend két évszázados működése során nagy hatással volt az egész görögkatolikus magyarság vallásos életére. A szerzetesek jelenlétének is köszönhető, hogy Máriapócs rövid idő alatt több száz kilométeres vonzáskörzetű nemzetközi kegyhellyé vált.¹⁸

2. ÚT A RENDHÁZAK FELSZÁMOLÁSÁIG

Az 1945–1948 között az egyház fokozatos és durva háttérbe szorítása különböző szakaszokban ment végbe, amelyhez hozzátartoztak a sajtókampányok, az egyházi személyek lejáratása, a hívők megfélemlítése, a rendőri intézkedések bevezetése. Eközben megtörtént az egyház szerepének drasztikus lecsökkentése az oktatásban, betegápolásban, szegénygondozásban: 1945-ben kárpótlás nélkül elvették és kiosztották az egyházi birtokokat, majd 1946-ban feloszlatták az egyházi alapítványokat és egyesületeket,

13 DUDÁS Bertalan: *Baziliták, hová tovább az új ezredévben Magyarországon?* Bazilita Harmadrendi Értesítő, 1996. Augusztus, II. évf. 4. szám 2.

14 A népmisszókra általában két atya ment el. A megnyitó után napi három alkalommal tartottak szentbeszédet, a lányokat, legényeket, asszonyokat, férfiakat és gyermekeket külön oktatták. A missziót mindig egy gyertyás körmenet zárta szombat este. A szerzetesek vasárnap a szentmisében búcsúztak el a hívektől. Egy ilyen misszió sikerének köszönheti létrejöttét a hajdúdorogi bazilita rendház. vö. TÖRÖK István Izsák OSBM: Máriapócs és a baziliták a 20. században. In: IVANCSÓ István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22.: a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 197–199.

15 DUDÁS Bertalan: *Baziliták, hová tovább...*

16 A történelmi Magyarország területén a magyar tartomány Ungvár, Munkács Csernekhegy, Kisberezna, Misztice, Husztbaranya, Bikszád, Majszin, Fűzesmikola, és Máriapócs monostorát foglalta magába, melyek közül a Trianon után csak Máriapócs maradt Magyarország területén. A többi rendház Csehszlovákiához, kisebb részben Romániához került. DUDÁS–LEGEZA–SZACSVAY: *Baziliták...*, 20.

17 DUDÁS: *A baziliták szerepe...*, 110.

18 BARTHA Elek: *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, 1999, 155.

1948-ban pedig az egyházi iskolákat államosították. Az egyház ekkor már a kommunista hatalom „ideológiai ellenségeként” volt megjelölve, fontos vezetőit megfélemlítéssel és erőszakkal távolították el és a helyükre a hatalomhoz hű embereket ültettek. Mindszenty József hercegprímást, aki a katolikus egyház élén állt, 1949-ben börtönbüntetésre ítélték, mert nem volt hajlandó kompromisszumot kötni. Újabb erőszakos lépésként 1950. június 7-én és 9-én éjszaka 320 férfi szerzetes és 600–700 szerzetesnő rendőri segítséggel történő kitelepítésére került sor, majd június 18-án éjjel további 2000 szerzetest és apácát internáltak.¹⁹ A kényszer hatására Grösz József 1950. augusztus 30-án aláírta azt az egyezményt, amely biztosította az állami ellenőrzést és szűk korlátok közé szorította a katolikus egyház mozgásterét. Az egyház elleni akció következő állomásaként, 1950. szeptember 7-én jelent meg az a törvényerejű rendelet, amely megvonta a szerzetesrendek működési jogát.²⁰ Nem sokkal ezután egy külön megállapodás révén lehetővé vált négy tanító rend – a bencések, a piaristák, a ferencesek és a szegény iskolanővérek – működése szigorú korlátozások és ellenőrzés mellett. 1950-ben Magyarországon a feloszlítás előtt 23 férfi szerzetesrend működött 2.582 taggal, míg a nő rendekből 40 volt 8.956 nővérrel. Ezek a rendtagok 636 rendházat birtokoltak.

A kommunista hatalomnak ez a lépése azzal magyarázható, hogy felismerte a szerzetesi közösségek működésében rejlő erőt: míg az egyházmegyes papságot csak egyenként „ritkíthatják”, addig a szerzetesrendek, mint önálló közösségek, egyetlen rendelettel teljes egészében megsemmisíthetők, ezzel az egyházat egy óriási támasztól fosztotta meg. A feloszlított rendházak tagjai ezt követően a kolostori élet és közösség által nyújtott keretek nélkül próbáltak meg boldogulni. A kolostoraikból elhurcolt szerzetesek számára megtiltották, hogy viseljék a szerzetesi öltözéküket és azt is, hogy akárcsak kette-sével is ugyanabban a lakásban lakjanak. Nem volt szabad egymással levelezniük, s nem volt ajánlatos találkozniuk sem. Azok a rendtagok, akiket az egyházmegyek nem vehettek át lelkipásztori szolgálatra, világi pályákon igyekeztek elhelyezkedni, de legtöbbjük csak fizikai munkát tudott vállalni. Ha sikerült állást kapniuk, akkor is szinte minden lépésüket figyelték.²¹

A feloszlítás körülményeinek a kialakítása és a félelemkeltés azt a célt szolgálta, hogy ne lehessen a rendeket újjászervezni. A szerzetesközösségek többféleképpen reagáltak az így kialakult helyzetre:

1. A szerzetesközösségek működési engedélyének megvonását követően három férfi szerzetesrend (bencések, ferencesek és a piaristák) és a női rendek közül a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek működhettek hivatalosan tovább. Ők szigorú állami ellenőrzés mellett maradhattak fenn.

19 A tárgyalások során nyomásgyakorlásként újabb kitelepítésekre került sor: július 11–12-re virradó éjszaka a nyugati határ mentén lévő rendházakból telepítettek ki 299 szerzetest. Az utolsó a tárgyalások utolsó szakaszának megkezdésekor került sor: július 31–augusztus 1. virradóra az északi és keleti határsávokból való kitelepítés ment végbe. Borsodi Csaba szerint ez és számos más lépés (pl. férfi és női szerzetesek összeköltöztetése, zsúfoltság, rossz körülmények, ide-oda költöztetés, kilépésre buzdító agitátorok megjelenése) azt támasztja alá, hogy a kormány a szerzetesek pszichikai kifárasztására, ezáltal pedig a kilépésük elérésére törekedett. vö. BORSODI Csaba: *A szerzetesek kitelepítései 1950 nyarán*. Jel 12. 6. 2000. 15–16.

20 A rendelet dokumentumai nyomtatásban is megjelentek: GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*, Vigilia Kiadó, Budapest, 1990.

21 HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I. Üldözött baziliták, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irlgalmas rendiek szenvedéstörténete*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2000. 10–11.

2. A másik csoportot azok a közösségek alkotják, amelyek a fennálló rendszer intézkedéseivel dacolva kénytelenek voltak illegálisba vonulni (pl. A Jézus Társaság). Ennek egyik módja volt, hogy a szerzetesek kisebb, 2–3 fős csoportokba szerveződve éltek és igyekeztek kapcsolatot tartani az előjárójukkal. Ezek a rendek a veszély ellenére is tudtak újoncokat toborozni, akiket, amint lehetett vagy külföldre juttattak, vagy itthon éltek tovább illegálisban.

3. A szerzetesi közösségek egy része viszont nem tudott szembe szállni a hatalommal, így sem a disszidálást, sem az illegális működést nem vállalták. Ezen csoportok tagjai végül nem maradtak kapcsolatban egymással, mert a kezdeti próbálkozásoknak hamar véget vetettek az őket ért megfélemlítések.²²

Amikor 1950-ben megvonták a bazilita rend működési engedélyét, három házukban – Máriapócon, Hajdúdorogon és Kispesten – ötvenheten éltek, Máriapócon ebben az időben 14 felszentelt pap, 19 szeminarista és 6 szerzetes testvér szolgált. Ebből 2 atya nyugdíjba mehetett, 10 fő maradt az egyházmegye keretein belül, 2 pedig azon kívül.²³ Az idős atyákat Bodrogkeresztúrra vitték, ők ott is haltak meg.²⁴ A szerzetesek egy része lelkipásztori munkát kapott, másik része pedig létszámfeletti státuszba került, civil pályán próbált elhelyezkedni.²⁵

3. ÉLETUTAK

3.1. Dudás László Bertalan (1909–2004)

A szétszórás és illegális élet évtizedeiben, már 1942-től kezdve, a máriapócsi születésű Dudás László Bertalan állt a rend élén. A Dudás család kilenc gyermeke közül csak négy fiú nőtt fel, akik közül ketten a szerzetesi hivatás választották: az 1902-ben született Dudás Mihály (szerzetesi nevén Miklós) 1921. januárjában lépett be a Nagy Szent Bazil Rendbe, nagy fogadalmát 1925. október 18-án tette le, majd 1927-ben Miklósy István püspök pappá szentelte.²⁶ Miután az Apostoli Szentszék 1932. április 2-án felállította a Trianon előtti Magyarország bazilita kolostorai számára a Szent Miklós Provinciát, a

22 RÉVAY: *Újrainduló szerzetesrendek...*, 44–45.

23 VÉGHSEŐ Dániel: *Szubjektív emlékezés*. Ivancsó István (szerk.): „Egy szájjal és egy szívvel” A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Emlékkönyve (1950–2000), Nyíregyháza, 2000. 71.

24 Hegedűs Joákim atya (vö. VÉGHSEŐ Tamás: *Görögkatolikus papok történeti névtára*, 1. kötet. A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai, Nyíregyháza, 2015. 156.) a szétszórás után Bodrogkeresztúri lelkész lett. Az idős és beteg rendtársai az ő védőszárnyai alatt készültek a halálra. Itt halt meg Sándor Jozafát atya (1953), Szabó Izidor atya (1957), Liki János atya (1961), Zsatkovics Dénes atya (1972) és Szabó Tibor, akit 1969-ben szenteltek pappá. vö. VÉGHSEŐ: *Szubjektív emlékezés...*, 74–75.

25 Bővebben: Katalin FÖLDVÁRI: *Fraternität und Macht. Die Geschichte des Ordens des hl. Basilius in Máriapócs 1950–1989*. In: Jürgen Bärsch-Hermann-Josef Scheidgen (Hrsg.): *Historia magistra vitae: Gesammte wissenschaftliche Beiträge und „Trümmer” Festgabe zum 70. Geburtstag von Reimund Haas, Gustav-Siewerth-Akademie, Köln, 2019. 170–193.*; uő.: *Baziliták a diktatúrában: Túlélési stratégiák 1950–1989 között*. In: KÜHRNER Éva (szerk.): *Bessenyei Almanach: A Bessenyei Irodalmi Társaság Évkönyve, Nyíregyháza, 2018. 23–40.*

26 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 138–139.

magyar ág vezetője Dudás Miklós lett.²⁷ A magyarországi bazilita rend ekkor kivált a galíciai provincia kötelékéből és függetlenségét elnyerve P. Dudás vezetésével fejlődésnek indult.²⁸ Felelősségteljes rendfőnöki munkássága mellett nevét az általa tartott népmiszsiók és lelkigyakorlatok tették híressé hazánkban és külföldön egyaránt.²⁹

A Hajdúdorogi Egyházmegye első püspökének, Miklósy Istvánnak halála (1937. október 29.) után XII. Pius pápa Dudás Miklóst nevezte ki utódául, felszentelésére 1939. május 14-én került sor.³⁰ Európa akkori legfiatalabb püspöke római tanulmányaival, lelkigyakorlataival, népmiszióival, a bazilita rendben betöltött szerepével rendkívül nagy tekintélyre tett szert, melyet növeltek püspökként végrehajtott intézkedései. Pirigy István így fogalmazza meg ezeket: „*A Gondviselés különös kegyelmének és Dudás püspök személyes buzgóságának köszönhetően a görög katolikus magyarság olyan eredményeket ért el, amiről hosszú-hosszú évtizedek, sőt évszázadok óta csak álmodozhatott. Az első csoda a magyar görög katolikus egyház fennmaradása. [...] A második csoda a papnevelő intézet felállítása volt. [...] A harmadik csoda a magyar liturgikus nyelv megvalósulása volt. [...] A negyedik csoda a püspök joghatóságnak a kiterjesztése az egész országra.*”³¹

Dudás Miklós öccse, László 1909-ben született a család hetedik gyermekeként. A saját és bátyja hivatásának érlelődésére nagy hatással volt édesanyjuk testvére, Weinberger György: „*Szerzetespap nagybátyám nagy tekintélynek örvendett, és az ő példája mélyen bevésődött a lelkembe. Papi hivatásom csirája innen sarjadt.*”³² György nemcsak tanított a helyi iskolában, hanem később a rend vikáriusa lett és ő vezette a gazdaságot is. A Dudás fiúk hivatástudatát erősítette, hogy a máriapócsi iskolában bazilita atyák oktatták őket: „*Én egy pillanatig sem gondolkodtam azon, hogy ne maradnék bent a rendben már az első osztálytól. Édesanyámnak minden álma mindig csak ez volt, és én abban a*

27 Ez a Provincia a második világháború után felbomlott. Az Apostoli Szentszék 1947. március 7-én felállította a Nagy Szent Bazil Rend magyarországi tagjai számára a Szent István Provinciát, amely 1950-ben szűnt meg. vö. PIRIGYI István: *A magyarországi bazilita kolostorok egyházi helyzete alakulása a XX. században*. Posztbizánci Közlemények 2. 1995. 7–8.

28 Vezetősége idejére tehető a már említett hajdúdorogi, makói és kispesti rendházak alapítása. Dudás Miklós kérésére 1935-ben négy bazilissza apáca érkezett az ungvári kolostorból Máriapócsra, hogy részt vegyenek az ifjúság nevelésében. Ők átvették a kegytemplom gondozását és a zarándokházat, később árvaházat létesítettek. A nővérek 1945-ben Hajdúdorogon kollégiumot nyitottak tanítóképzős lányok számára, Sátoraljaiújhelyen pedig árvaházat hoztak létre. vö. MAGDOLNA nővér: *Szent Bazil Rendi Nővérek*. Görögkatolikus Tudósító 1. évf. 4. szám 1990. 4.

29 1928–1936 között Magyarországon és Csehszlovákiában 26 népmisziót és 33 zártkörű lelkigyakorlatot vezetett. 1937–1938-ban pedig az USA-ban 24 népmisziót és 6 lelkigyakorlatot tartott magyar és ruszin nyelven. vö. PIRIGYI István: *Görög katolikus papi sorsok. A százéves debreceni görög katolikus egyházközség alapítói és jövői, elhunyt és élő papjai és hívei emlékére és tiszteletére*, Debrecen, 1999. 105–106.; uő: *A magyarországi görög katolikusok története II. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza*, 1990. 135.; TÖRÖK István Izsák OSBM (szerk.): „*Egyházamért kész vagyok meghalni*” P. Dr. Dudás Miklós szerzetes-püspök emlékére, Baziliták sorozat 1. kötet, Nagy Szent Bazil Rend, Máriapócs, 2005.; DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*, METEM, Budapest, 2020. 89.

30 VÉGHSEŐ Tamás: *Miklósy István hajdúdorogi püspök utódlása: Új adatok a budapesti nunciatura levéltárából*. TUSOR Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Források és távlatok*. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére, Budapest–Roma, 2012, 325–341.

31 PIRIGYI: *Papi sorsok*, 110–112.

32 KULICS Ágnes–Tölgyesi Ágnes (szerk.): *...Kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások (1988–1989)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991. 124.

szellemben tanultam, végeztem iskoláimat, hogy én csak szerzetes leszek.” – emlékezett vissza az ifjabbik fivér.³³

László (szerzetesi nevén Bertalan) 1925-ben kezdte meg a novíciátust a bazilita rend munkács-csernekhegyi monostorában ukrán nyelven, majd a rend főiskoláin (Dobromil, Krisztinopol, Zólkiew) folytatta tanulmányait. 1927. augusztus 6-án letette az egyszerű, 1933-ban pedig az ünnepélyes fogadalmat. 1935. április 28-án szentelte pappá Miklós István Máriapócsra, ahol segédlelkészi feladatokat látott el.³⁴ A Pócsra töltött szolgálat során Bertalan atya nemcsak az ifjúság szervezésével, fiú- és leányegyletek, kongregációk vezetésével foglalkozott, hanem új „vállalkozásba” kezdett: „*Máriapócs búcsúin észrevettem, hogy nagy hiány van imakönyvekben, s mivel a többi atyák el voltak foglalva, én vettem a kezembe az imakönyvek szerkesztését és a kiadásukkal kapcsolatos ügyeket. A Vácott működő ferences nyomdával kapcsolatban léptem, s ott több tízezres példányban nyomtattuk ki az imakönyveket. [...] Újra és újra kellett nyomtatni őket. Később csináltattam egy hosszú asztalt, azon árulták. Azután tökéletesítettük: a búcsúkra a templomudvaron egy sátrat állítottunk fel.*”³⁵ 1939-ben Dudás atyát Ungvárra helyezték, ahol át kellett vennie az ukrán baziliták helyett a rendi könyvnyomda és könyvkiadó üzem vezetését. Miután a Felvidék visszacsatolásával megemelkedett a bazilita monostorok száma, az Apostoli Szentszék 1940-ben megalapította a Magyarországi Baziliták Provinciáját.³⁶ A magyar, az ukrán, később pedig a román nemzetiségű csoport élére külön regionális vezető került, a magyar tartományfőnök Dolhy Leontin³⁷ máriapócsi házfőnök lett. A provinciális azonban 1942. szeptember 9-én váratlanul elhunyt, a tartományi tanács ezt követően Dudás Bertalanra bízta a tartomány irányítását. Az atya 1943-ig Ungvárról látta el ezt a feladatot, kinevezését követően tért vissza Máriapócsra:³⁸ „*Tíz monostor tartozott akkor még az én provinciámhoz. Három magyar: Máriapócs, Hajdúdorog és Ungvár, négy rutén és három román. A háború után szétszakadt a tartomány, három monostor Romániában maradt, és Ungvárral együtt öt renház pedig a Szovjetunióban.*”³⁹ Dudás Bertalan 1950-ig tartó kormányzásának kezdetére tehető a kegytemplom megújítása, melynek során Boksay József újrafestette a templombelsőt, a pécsi ferencesek pedig 1944–1945-ben a templom kereszthajójának északi szárában lévő oltárt kegyoltárrá alakították.⁴⁰ 1946-ban ünnepelték az ungvári unió 300. és az ikon első könyvezésének 250. évfordulóját, ekkor helyezték át a kegyképet az ikonosztázionról a kegyoltárra. A központi ünnepségek Máriapócsra zajlottak, szeptember 7-én és 8-án. A Kisasszony napi búcsún az ünnepélyes nagymisést Dudás Miklós püspök végezte, a nagybeszédet Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek tartotta. 1948-ban a Mária-év kapcsán XII.

33 P. DUDÁS Bertalan (OSBM): „*Közös örökségünk*” Németh Péter interjúja. Szabolcs-Szatmári Szemle 90/4. XXV. évf. 4. sz. Nyíregyháza, 1990. 414.

34 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 159.

35 DUDÁS: *Közös örökségünk*... 416.

36 Ehhez tartozott akkor Máriapócs, Hajdúdorog, Ungvár, Munkács, Berezna, Bisztrice, Husztboronya, Bikszád, Füzesmikola, Mojszin. DUDÁS: *Közös örökségünk*... 418.

37 vö. VÉGHSEŐ, *Papi névtár*, 77.

38 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*..., 127.

39 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*..., 128.

40 vö. PUSKÁS Bernadett: *A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor*. Különlenyomat a Művészettörténeti Értesítő XLIV. 3–4. számából, 1995. 185.; TERDIK Szilveszter: Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció. Nyíregyháza, 2014. 47–55.; DUDÁS: *Közös örökségünk*... 420–423.

Pius pápa, a Nagy Szent Bazil Rend kérvényezésére basilica minor rangot adományozott a kegytemplomnak.⁴¹

Bertalan atya tartományfőnöksége idején a rendházak száma is gyarapodásnak indult: „1948-ban megvettem Kispesten egy kúriai bírónak a házát, és ott egy új rezidenciát alapítottunk. A hajdúdorogi rendházunkban is megindult a nevelői munka, ahová még a háború alatt az Apostoli Szentszék engedélyével munkács-csernekhegyi monostorunkból áthelyeztük a magyar nyelvű noviciátust.”⁴²

1945-től azonban már sok egyházi személyt tartóztatott le a kommunista irányítás alatt álló politika rendőrség (ÁVO, ÁVH). 1946-ban így került sor Regős Dénes Miklós⁴³ bazilita atya meghurcolására, aki a Nagylétán tartott népmisszió során fogtak el.⁴⁴ Az egyházi iskolák 1948-ban történő bezárása idején az atyák száma már annyira kevés volt, hogy csak a hitoktatást tudták elvállalni. A máriapócsi iskolában bazilissza apácák és tanítók oktattak.

1950. nyarán a pócsi kolostor egy olyan hely volt, ahová más szerzetesrendek tagjait gyűjtötték össze. Dudás Bertalan atya visszaemlékezéseiből részletesen ismerjük a történetét annak a két hónapnak, amit a különböző kolostorokból származó atyák és nővérek Máriapócsra töltöttek.⁴⁵ A pócsi rendházak lakóit szinte meglepetésként érte 1950. június 10-én a civil hatóságoknak az a bejelentése, hogy kolostoraikba be kell fogadniuk a délután érkező deportált szerzeteseket. Részletesebb tájékoztatást ezzel kapcsolatban nem kaptak. Máriapócsra még aznap érkezett harminc-negyven szerzetes: jezsuiták Pécsről és Kalocsáról, szaléziek Szombathelyről és Nyergesújfaluból. A bazilissza nővérek kis rendházában is szállásoltak el nővéreket, körülbelül nyolcvan orsolyitát és Iskolanővért hoztak Dombóvárról és Kalocsáról.⁴⁶ A máriapócsi rendházak ettől kezdve folyamatos rendőri felügyelet alatt álltak, többször – még éjszaka is – jöttek ki rendőrök ellenőrzésükre a szomszédos Nyírbátorból. Bertalan atya próbálta a Pócsra került rendtagokat segíteni: „Budapesten csaknem hetenként volt a tartományfőnökök összejövetele,

41 DUDÁS: *Közös örökségünk...* 424.

42 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...*, 129.

43 vö. VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 186.

44 Erről bővebben lásd Erdei József atya visszaemlékezését a 3.2. pont alatt. Regős atyán kívül még Nagy Sándor Sebestyén teológus hallgató ellen indult büntetőeljárás. Őt egy jezsuita kispappal együtt Kondorfa községben tartóztatták le 1949 márciusában, miután megpróbálták elszökni az országból. A közeli faluban kellett volna megtalálniuk egy Láng Imre nevű jezsuita testvért, aki átsegítette volna őket a határon, a településen azonban egy másik ugyanilyen nevű férfi is élt, aki segítség helyett feljelentette őket. Az öthónapos börtönbüntetés letöltését követően Nagy Sándort Kistarcsára internálták, ahonnan csak 1953 szeptember 17-én szabadult. 1949 és 1952 között talán ez az internáló tábort volt az egyetlen, ahol a kommunista hatóságok hallgatóságos belegevezésével teológiai főiskola működött, melynek tanárai és diákjai az ott raboskodó papok közül kerültek ki. Bár Nagy Sándor Sebestyén is hallgatója volt ennek a börtönteleológiának, a Kistarcsán töltött évek alatt elszenvetett bántalmazások annyira megviselték, hogy lelkileg és szellemileg megrokkanva tért haza, a rendből is kérte elbocsátását. vö. Hetényi Varga: *Szerzetesek...*, 35–38.

45 DUDÁS Bertalan: *Emlékeim a kommunista diktatúra 1950. június 10-én Máriapócsra deportált szerzeteséről*. Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma, 2007. 104–106.

46 „Éjfél utáni órákban felverték őket, a folyosóra kivezényelték, arccal a fal felé, a hátuk mögött álltak az ávosok géppisztollyal, akkor felhányták a szobájukat, az egész rendházat, utána egy kézi batyút készíthettek fehéreneműből, betuszkolták őket a kint várakozó teherautókba, amelyek ponyvával voltak letakarva és a nyári időben, a hajnali órákban elindultak velük. [...] A férfiakat, nőket vegyesen szállították, a fegyveres ávos katonákat melléjük ültették. Voltak, akik 500 km-es távolságról egyfolytában utaztak Máriapócsra.” DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 426.

ahol ezeket a problémákat tárgyaltuk. Közel százan voltunk, a férfi és női rendek képviselői. Ezért én minden héten Pesten voltam, és hoztam a deportáltaknak a híreket.”⁴⁷ A kegyhely monostora nem volt felkészülve ennyi személy befogadására, tömegesen kellett lakniuk és az ellátás hiányosságait is el kellett viselniük. Az internált szerzetesek ezért sokat tartózkodtak a templomban, nagybúcsúi szezonban pedig papi szolgálataikkal segítettek a bazilita rend tagjainak.⁴⁸ A más rendekből érkezett atyák és nővérek a kolostor feloszlásáig maradtak Pócson, sokan barátságot kötöttek a bazilita szerzetesekkel és bazilissza nővérekkel, így távozásuk után is tartották a kapcsolatot.⁴⁹

A kolostor feloszlása során Bertalan atyának nagy szerepe volt a rend értékeinek, a könyvtár és a levéltár anyagának a mentésében. A könyvtár nagy értékű, 16–18. századi könyveit egy deszkából készített csúszdán a templomudvarra csúsztatták,⁵⁰ majd a templom 8 méter magas párkányzatára rakták fel. Ezek később elkallódtak, mivel 1951-ben Bodnár Sándor atya nagytakarítást végeztetett a templomban, s ekkor megtalálták ezeket a könyveket is, majd egy olyan helyiségbe pakolták őket, ahonnan bárki vihetett belőlük. Egészen addig, amíg Dudás Bertalan kérésére a püspök felhatalmazta Rojkovics kanonokot, hogy a könyveket teherautóval Nyíregyházára szállítsa. Ezek jelentették a mostani szeminárium könyvtár alapját. A kolostori könyvtár többi részét, ami az eredeti helyén maradt, zsidók által odamenekített könyvekkel, a kommunista párt brosúráival és szépirodalmi művekkel töltötték ki. Egy év múlva két teherautó érkezett a Debreceni Egyetemi Könyvtár megbízásából és a munkások „mint a répát” felhántták rájuk a könyveket és elszállították.⁵¹

A levéltár anyagát először Dudás Bertalan atya helyezte biztonságba, bőröndökbe rakta és elrejtette egy nagyobb lakás „stukatúrjában”⁵². Mivel ezt később veszélyesnek érezte az egerek miatt, a levéltári dokumentumokat Nyíregyházára szállította. Bertalan atya bátyjának, Dudás Miklós püspök atyának az előszobájában állt elődjének, Miklósy Istvánnak egy hatalmas ládája, amelybe útjai alkalmával az egyházi felszerelését rakták, az iratok nagy része ebbe került, a többi pedig a püspöki levéltárba. Egyszer azonban emberek érkeztek a megyétől, akik lepecsételték a ládát, ekkor Dudás püspök atya kérésére kivették onnan az iratokat és Bacsóka Pállal együtt egy éjszaka elégették azokat az anyagokat, amelyeket az ÁVO egyházellenes propagandára használhatott volna fel.⁵³ A máriapócsi bazilita kolostor épületét 1950-ben államosították, a Fővárosi Tanács szociális otthont működtetett benne. A rendháznak csupán a templom felé eső szárny földszintje maradt meg parókusi lakás céljából.⁵⁴

47 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*, 129.

48 A kegyhely vendégkönyvében a következő bejegyzést hagyták: „A kényszertartózkodási helyre hoztak bennünket, a Szűzanyához önként siettünk.” VÉGHSEŐ Tamás–TERDIK Szilveszter: „...minden utamat már előre láttad”: *görögkatolikusok Magyarországon*. Éditions du Signe, Strasbourg, 2012. 78.

49 Példaként említhetjük Holovics Flórián atyát, aki csaknem a haláláig levelezésben állt a bazilita renddel és küldte a pócsi monostor levéltárba a bazilitákra vonatkozó 17–19. századi adatokat, amelyeket kutatása során talált. vö. Dudás: *Emlékeim*, 105.

50 Koczak Antal máriapócsi házfőnök nagyon sok értékes könyvet vásárolt meg az 1770-es években Bécsben feloszlott jezsuita könyvtárakból, s ez az anyag volt a bazilita kolostor könyvtárának legnagyobb értéke. DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 427.

51 uo. 427.

52 stukatúr: gipszvakolatos nádmennyezet (a szerző megjegyzése)

53 DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 427.

54 VÉGHSEŐ–TERDIK: *Minden utamat*, 78.

A kolostor feloszlata után Bertalan atya Anarcsra került, ahol előbb szervezőlelkesként, majd parókusként tevékenykedett: „*December 2-án, egy szombati esős napon útnak indultam Máriapócsról Nyíregyházán, Kisvárdán át Anarcsra. Estére érkeztem meg a kisközség akkor még létező vasútállomására. Az egyházi gondnok várt rám, és kétbőrdnyei útipoggyászzommal elkísért lakhelyemre. Ahhoz a családhoz, amelynek az összes katolikus család közül egyedül volt kétszoba-konyhás lakása. Ők három hónapra felajánlottak részemre egy szobát. [...] Hat év lett belőle. Ennyi idő után sikerült csak a templomnak indult építkezésből kiszakítani egy harminckét négyzetméteres részecskét, és kialakítani egy félkomfortos szükségglakást.*”⁵⁵ Anarcsra a reformáció óta Dudás atya volt az első katolikus pap, tehát neki kellett megszerveznie az egyházközséget, hiszen ott nem volt akkor sem templom, sem parókia, az anarcsi görögkatolikusok lelkipásztori ellátása 1950-ig Ajakról történt. Bertalan atya munkájának köszönhetően 1954-ben megalakult az egyházközség, 1955-ben pedig számos akadály leküzdése után felépült a templom, melyet a Máriapócsi Könnyező Istenszülő tiszteletére szenteltek fel. Az atya egy ideig a sekrestyében lakott, mivel a parókia épülete is az ő idejében készült el, de ekkor emelték a haranglábat is. Bár Dudás atyának Anarcsra évekig nélkülöznie kellett a rend által nyújtott szerzetesi közösséget, ugyanolyan szigorú életet élt, mint a kolostorban és a többi bazilita atyával is tartotta a kapcsolatot, hiszen Hegedűs atyával rendszeresen látogatták az idős szerzeteseket Bodrogheresztúrtban.

Dudás Miklós püspök egy kis filiába helyezte az öccsét, de így sem tudta megvédeni a hatalom zaklatásától: „*Húsvét utolsó napjának estéjén a tanácssházára hívtak. Ott találtam a kisvárdai rendőrkapitányt, a párt és a járási hivatal három tagját. Hamis vádak, feljelentések tömegét olvasták a fejemre.*”⁵⁶ Amikor Bertalan atya később Nyíregyházára utazott megtudta, hogy a bátyját néhány nappal korábban felkereste egy hivatalnoknő, aki próbálta a püspököt meggyőzni arról, hogy testvérét vegye rá a szökésre, különben letartóztatják kémkedésért. „*Ő azt felelte: Én ismerem az öcsémet, ha igaz volna a vád, akkor sem szökne meg, tehát nem értesítem. Valószínű, hogy a nő provokátor volt.*”⁵⁷ Mivel Miklós püspök később sem engedett a hatóságoknak, nyolc másik görögkatolikus pappal együtt, Dudás atya működési engedélyét is megvonták: „*Másnap már mentem a tanácshoz, kértem a munkakönyvet, és egy hét múlva a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdaságban fizikai dolgozó lettem. Trágyát hánytam, lovat vezettem a cukorrépában, ekét is tartottam, amikor kellett. Keresztúron laktam a parókián, hajnalban miséztem.*”⁵⁸ Később, amikor betegsége miatt kórházba került és hívei meglátogatták, így emlékezett vissza erre: „*Tudja-e miért lett felfüggesztve? – kérdezte. – Nem én. A püspök se tudta, az Állami Egyháziügyi Hivatal megbízottja nem indokolta meg a határozatát. – De azért sejtji? – Igen, sőt tudom is. Bosszúból. Mivel bátyám, a püspök nem engedett, így akartak rá nyomást gyakorolni.*”⁵⁹ Dudás atya 1989-ben nyugdíjba ment, a rend újjászerveződésétől pedig 1992-ig a baziliták magyarországi tartományának lére került.

Bertalan atya nemcsak a kolostor feloszlatakor igyekezett menteni a rend értékeit, hanem élete hátralevő részében is kiemelt feladatának tekintett ezt, számos adatot a kolostor és a baziliták életéből az ő munkájának köszönhetően ismerünk. Emellett segítette

55 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...*, 129–130.

56 uo. 130.

57 uo. 130.

58 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...* 134.

59 uo. 136.

a kutatókat, melyet számos, tanulmányok lábjegyzeteiben tett köszönetnyilvánítás is bizonyít,⁶⁰ de ő maga is publikált cikkeket, tanulmányokat, könyvet bazilita rend történetével kapcsolatban.⁶¹ Az idős szerzetes folyamatosan gyűjtötte a kutatási anyagokat, emlékeit először leírta, majd magnószalagra mondta. Miután a rend visszakapta a kolostort, összerendezte a levéltár anyagát, több latin nyelvű szöveget magyarra fordított illetve kivonatot készített belőlük, segítve ezzel a kutatók munkáját. Dudás atya 1982-ben létrehozott Máriapócson egy Hely- és Egyháztörténeti Gyűjteményt, amely az 1902-ben épült Dudás-házban kapott helyet. Itt először a Dudás család hagyatéka került bemutatásra, melyhez később csatlakozott egy másik helyiségben az az anyag, amely a bazilita szerzeteseknek a rend feloszlását követően összegyűjtött könyveit, tárgyait, fotóit tartalmazta. Az épület 1987-es bővítése lehetővé tette a gyűjtemény gyarapítását is, így kerültek kiállításra a Máriapócs és a kegykép történetével kapcsolatos írott dokumentumok és tárgyi anyag. A múzeum ünnepélyes megnyitójára 1993. augusztus 17-én került sor.⁶²

Bertalan atya 2004-ben hunyt el Máriapócson.⁶³

3.2. Erdei János József (1932–)⁶⁴

Erdei János (szerzetesi nevén József), a nagylétai népmisszió alkalmával találkozott először a Nagy Szent Bazil Rend tagjaival: „*Volt nagy misszió a szülőfalumban, három bazilita atya volt kint: Dudás Bertalan, Legeza atya, Tivadar bácsi és Regős atya, Regős Dénes, aki megváltoztatta az életemet. 16 éves voltam és én már akkor akartam volna velük menni a rendházba. Hát olyan ember, pap volt, hogy szerettünk volna olyanok lenni, mint ő. Nagyon kellemes, bájos, nagyon szimpatikus ember volt és a fiatalság az egész faluban pár napon belül tűzbe ment volna érte.*” Regős atya elhurcolásának így János is tanúja volt: „*Regős atyának az volt a terve, hogy gyülekezünk gyertyával és gyertyás körmenetben megyünk át a másik templomba befejezni a missziót. Százával voltunk. A templom dugig volt és volt egy szertartás és vége a misszionának. Másnap reggel mennek a rendőrségre kijelentkezni az atyák, azt mondja erre a rendőrkapitány, hogy nem jelentkeznek ki, Önök le vannak tartóztatva. És hát ugye bent vannak a rendőrségen és a faluban volt kis vásár reggelenként és a nép észrevette, hogy a papok nem jöttek ki. A helybeli három pap és a két bazilita. A nép betört a rendőrségre, a harangot félreverték: 'Tűz van?' 'Nem, a papokat letartóztatták.' A rendőrpapra kért segítséget Berettyóújfaluból,*

60 Például Hetényi Varga Károly is megemlíti őt az üldözött bazilita szerzetesek történeteinek leírásakor. HETÉNYI VARGA: *Szerzetesek...*, 17–51.

61 DUDÁS Bertalan: *A Szent Bazil rend máriapócsi monostorának levéltára*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1992. 263–267. DUDÁS–LEGEZA–SZACSVAY: *Baziliták*. DUDÁS Bertalan: *A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében*. TIMKÓ Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912–1987*. Nyíregyháza, 1987. 103–115. uő.: *I. Lipót császár 1701. január 9-én kelt megbízó levele: Egy eredeti okmány a Nagy Szent Bazil Rend levéltárában*. IVANCSÓ István (szerk.): *MÁRIAPÓCS 1696–NYÍREGYHÁZA 1996*. Történelmi konferencia a Máriapócsi Istenszülő-ikon első könyvnyezésének 300. évfordulójára, Nyíregyháza, 1996. 79–85. uő.: *A Szt. Bazil Rend máriapócsi gyűjteménye*. Görög Katolikus Szemle Kalendárium 1. 1995. 40.

62 vö. FÖLDVÁRI Katalin: *A Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Gyűjteménye*. Örökségünk Könyvkiadó Kft, Nyíregyháza, 2009. 7–8.

63 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 159–160.; DUDÁS: *Észak-Amerika...*, 99.

64 Az életút leírása a József atyával 2018 decemberében felvett interjúk alapján készült. (A szerző megjegyzése)

állítólag egy vagy két teherautónyi orosz katonát küldtek, de defektet kaptak és nem érkeztek meg, mert másképp vérontás lett volna. Este megyünk haza a munkából, látjuk, hogy a templomban nagy a viláosság, vége van a misszióknak vasárnap este. 'Mi van?' 'Nagy baj van, mert a papokat el akarják vinni!' Azonnal mindenki, édesapám is: 'Gyerünk oda!' A fiatalság a templom körül, ki mivel, ha támadnak bennünket." Éjfélkor szovjet géppisztolyos katonák érkeztek, akik körülzárták az épületet, majd Regös és Legeza atyát körülbelül negyven emberrel teherautóra rakták és Debrecenbe szállították. Regös Dénest hat hónapnyi kényszermunkára ítélték Berettyóújfaluban a kihallgatásokat követően.⁶⁵

A 16 éves fiút, az atyák szellemisége, személyisége mellett már elsöre megragadta a baziliták ruhája, hiszen a földműves családban felnövő gyermek ekkor látott először szerzetest: „Engem nagyon meghatott a bazilitáknak a mantilja és a kaptul, sose láttam olyat még. Ez csoda! Na mondom, ez valami. Édesapám este azt mondja, hogy Jani, jó lenne köztük. 'Én rólad beszélek' 'Énrőlám? Nem is gondoltam rá.' Este már azt mondtam, megyek! 'Nem olyan könnyű fiam, én csak vicceltem.'” Édesapja nehezen engedte el elsőszülött fiát, de Regös Dénes atya hamar meggyőzte őt: „Rendben van, ha Isten akarja, el tudja venni szépen is, de másként is. Azt akarja, hogy az a gyerek boldogtalan legyen?” János azonban csak 1949-ben tudott belépni a rendházba, hiszen először a gimnáziumot kellett elvégeznie: „'46-ba akartam bemenni, de '49-ig otthon voltam. Októberben kezdtük a noviciátust, megkaptam a reverendát és névcsere nagycsüörtökön, június 16-án a rendet feloszlatták.”

Dudás Miklós püspök 1950-ben Nyíregyházán, a püspöki székház egy részét átengedve, papnevelő intézetet és hittudományi főiskolát létesített, az alapítást a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig tudomásul vette. Az egyházi vezető váratlan döntését az is motiválta, hogy így lehetőség nyílt a bazilita rend tagjainak és növendékeinek befogadására.⁶⁶ A hét növendéket fel is vették ide, 1952-ben azonban az állam kényszerítette a püspököt, hogy tegye ki őket: „Hazamegyünk vakációra és jön egy kis levélke Dudás püspök aláírásával, hogy szeptemberben nem jöhetsz be a szemináriumba, próbálg másol elhelyezkedni.” József testvér ezt követően katonai szolgálatot teljesített Tokajban, majd Pesten tanult civilként teológiát. A sorsfordító változás 1956-ban jött el, amikor a forradalom idején lehetőségük adódott arra, hogy Rakaczkó Mátéval (Bazil testvérrrel)⁶⁷ külföldre szökjenek: „Neki volt egy határ mellett lakó katona barátja, aki kapcsolatban állt a csempészekkel. Mivel tudta, hogy Bazil pap szeretne lenni, felajánlotta neki a szökés lehetőségét.” December 16-án indultak el, József atya erről csak egy rövid levélben értesítette a családját.

A két novícius előbb Ausztriába jutott át, József atya halálával emlékszik vissza az ott eltöltött napokra: „Ausztriában, ami velünk történt, azelőtt le a kalappal. Az osztrák nép

65 vö. HETÉNYI VARGA: *Szerzetesek...*, 43–44.

66 A magyar görögkatolikus egyháznak addig nem volt önálló papképzése. Amíg Ungvár Magyarországhoz tartozott, a növendékek ott tanultak, később Esztergomban, majd Budapesten, a központi papnevelő intézetben. vö. IVANCSÓ István: *A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet*. In: TIMKÓ Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987*. Nyíregyháza, 1987. 116–135.; Magyar nyelvű liturgia Szent Péter templomában. Dudás Miklós püspökről beszél Pregun István püspöki helynök. *Görög katolikus Szemle Kalendáriuma*, 2006. Nyíregyháza, 2005. 117–123.; TERDIK–VÉGHSEŐ: *Minden utamat*, 80–81.

67 vö. Földvári Katalin: „aki az Úr lábánál áll, és hallgatja a szavait” In memoriam Rakaczkó Bazil (1931–2019). In: KIRÁLY András (szerk.): *Görögkatolikus Szemlélet*, 2. szám, 2019. 38–39.; DUDÁS: *Észak-Amerika*, 321.

kiállt. [...] Adtak 10 schillinget 20 schillinget, pénzelték bennünket. Rendeztek egy karácsonyi partit magyar menekülteknek. Jött egy vonat Bécsből, egy teljes vonatszerelvénytisztai magyar menekültekkel, küldték le Klagenfurtba és oda mentünk, ott voltunk egy pár napot.” A Klagenfurtban eltöltött néhány nap után a növendékek Rómába szerettek volna továbbmenni, de az olasz konzulátuson azt mondták nekik, hogy Olaszország nem fogad be több menekültet, s csak akkor tudnak oda utazni, ha Rómából segítséget kapnak: „Na mondom, írni kell levelet, a címük megvolt. [...] Írtam latinul, hogy itt vagyunk hárman Klagenfurtban, mit csináljunk? Három nap múlva, megyek haza, jön valaki kolláréval: 'Erdei, Rakaczky van látogatótok' akivel találkoztam azt mondja 'akartok Rómába menni?' 'Lehet.' Kérdem, hogy 'Atya bazilita?' 'Az vagyok.' 'Ki küldte atyát?' 'A generális atya.'” A pénzt, amit Klagenfurtban gyűjtöttek nem vihették magukkal, ezért gyümölcsöket vettek és hazaküldték őket a családjuknak Magyarországra.

József atya, miután Rómában 1958-ban pappá szentelték, Kanadába került, Courtlandbe. Tíz évet töltött itt. Ezen a vidéken az emberek dohánytermesztéssel foglalkoztak, ő pedig minden dohányszüret alkalmával köztük dolgozott. Az így keresett pénzt hazaküldte a családjának. 1969-ben egy hazautazása alkalmával Dudás püspök atya közölte vele: „Készülj, fiam, mikor visszamégy, mégy Amerikába!” Az előljáró döntését így indokolta: „Két atya már ott volt, Skinta atya kicsi ember volt, nagyon sokat tett a rendért, Bazil atya magas ember, intellektuell, a két véglet, közējük kell valaki, aki összehozza őket.”

Skinta István,⁶⁸ Rakaczky Bazil és Erdei József a szerzetesi fogadalmukat már az Egyesült Államokban tették le. Skinta atya 1963-ban vette meg Flakker család tulajdonát képező 125 éves farmot, melynek épületében először két nagyobb szobát, majd 1965-re az egykori csúrt is átalakították. Míg a közösségi és monostori atmoszféra megteremtése Bazil atyára hárult, Skinta és Erdei atyák feladata a parokiális, liturgikus és adminisztratív feladatok ellátása volt. Ők hozták létre később a „matawani Máriapócsot”.⁶⁹

A szerzetesek eleinte nagyon rossz körülmények között éltek: „István atya vette azt a telket, sok-sok minden kellett, sikerült fölépíteni, lakható lett. Az esperes azt mondta, ülj le, elég volt abból hogy minden átmeneti, építetek már valamit! 'Esperes úr, nincsen pénzünk.' Egy másik monsignor mondta, hogy Ti úgy élték ott, hogy vagy bolondok vagytok, vagy szentek vagytok.”

A rendházat nem csak a bazilita atyák miatt kellett minél hamarabb kialakítani, hanem az utánpótlás szempontjából is: „Mentem a püspökhöz, engedjen kápolnát építeni, a

68 Vö. SZILÁGYINÉ INÁNTSY PAP Ágnes (ford.): *Skinta István (OSBM)*. Athanasiana 29. 2009. 177–179.; DUDÁS: *Észak-Amerika*, 347.

69 A legelső máriapócsi búcsújáráhelyet Amerikában Bobák Sándor atya alapította hívei segítségével, 1957-ben Burton-ben (Ohio), melynek templomában a „bécsi” és a „máriapócsi” kegykép másolata is megtalálható volt. Ő a Szent János templom parókusa volt Cleveland-ben és innen látta el a kegyhelyet. Az atya „Máriapócsra” telepítette a Szociális Nővérek néhány tagját is, akiket „Máriapócsi” Nővéreknek nevezett el. Elko püspök (1909–1991) át akarta adni a helyet a bazilitáknak, Sándor atya azonban nem mondott le róla, így került a szerzetesközösség Lorain-be (Ohio). A rendtagok – Skinta és Rakaczky atyák is – így a kezdeti időkből Bobák atya mellé voltak beosztva, Skinta atya azonban érezte, hogy itt nem tudnak közösséget kialakítani. Ő azon fáradozott, hogy a baziliták a búcsújáráhelytől messze települjenek le, elkerülve így a parókus atyával a konfliktust. vö. ERDEI József OSBM: *Máriapócs és Amerika. A Máriapócsi Szűzanya tisztelete a tengeren túl*. In: IVANCSÓ István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22.: A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 66–68.

kápolna istállóból lett átalakítva. Azt mondja a püspök, Joe, nem építel kápolnát, építel rendházat. Három atya van kint parókián. Ha vissza kell jönni, akkor azok elmennek, gondolod, hogy fiatal gyerek akar bazilita lenni úgy, ahogy Ti élték? Ha akarod, hogy a rend fönny maradjon, haladj.”

A Máriapócsról érkező szerzetesek, mivel saját parókiájuk nem volt, olyan közösségekbe jártak ki, ahol a hívek igényelték a magyar nyelvű liturgiát.⁷⁰ A beilleszkedés azonban nem ment könnyen: „*Még eleinte félték is tőlünk: kijött a kommunista Magyarországról három ember, aki magát papnak mondja, de aztán kibékültünk a püspökökkel.*” A szomszédos paróchiák sem nézték jó szemmel a baziliták tevékenységét: mivel a papok szívesebben miséztek angolul, félték tőle, hogy a szerzetesek megosztják majd a közösségeiket. A rendtagok ugyanis magyar nyelven végezték a szertartásokat, amin az idősebb hívek szívesebben vettek részt, sőt a római katolikusok is az ő kápolnájukat látogatták, megtanulva a bizánci dallamokat is.⁷¹

A kolostor alapkövét Bazil atya házfőnöksége (1964–1966) idején tették le, a közösség virágzása Skinta atya (1966–1971) vezetése alatt kezdődött el. 1966 nyarán vette kezdetét a Bazilita Fiútábor és még ez év őszén felállításra került a tábori oltár. Ezen a helyen indulhatott meg a minden év júliusában megtartott zarándoklat, melyen egyre többen vettek részt. Ez újabb épületek vásárlását, vendégházak építését követelte meg.⁷² 1968-ban szentelte fel Michael Joseph Dudick passai püspök (1916–2007)⁷³ a kültéri feszületet, és ebben az évben csatlakozott a közösséghez Lawrence Wolf testvér.⁷⁴ Az addigi kitartó munka 1969 augusztusában hozta meg gyümölcsét: a közösséget teljes jogú kolostorként ismerték el. 1971-től Erdei József atya vette át „Máriapoch” vezetését, tervei között szerepelt egy új közösségi ház építése is. A költségeket a hívek és más görögkatolikus egyházközségek hozzájárulásából adományjaiból fedezték: „*Kaptunk segítséget néhány szép összeget, 20.000 dollárt, 30.000 dollárt, nem sokat. [...] Mondom, püspök úr, nincs pénz. 'Ne törődj velem, pénz lesz.' A parókiáktól parancsolt, akinek van pénze, hat százalékos kamatra, a bankba volt 10–12. Csak hat százalékot lehet a bazilitáktól kérni. Püspök úr, ha nem segít senki, akkor pakolhatunk, itt bukott minden. Püspök úr tudja, hol van pénz, vegye fel a telefont. Hála istennek, hogy túlélünk, nem volt mindig könnyű. de a Szűzanya mellettünk volt.*”

A bazilita közösség az adományok gyűjtése mellett a püspök tanácsára bingó⁷⁵ estek rendezésébe kezdett: „*Hogy fölépült a bingo hall, a püspök mondta: 'Kezdj bingózni!' mondom, püspök úr, az egy szerencsejáték. 'Joe, nem az.' Nem akarunk, csak lelki dol-*

70 Az Egyesült államokban négy görögkatolikus egyházmegye van, melyet a Pittsburghi Metropólia fog össze, Matawan a Passai Püspökség alá tartozik. Magyar görögkatolikus közösségek találhatóak még Clevelandben, valamint Lorain, Youngstown, New Brunswick (Ohio), Perth Amboy (New Jersey), New York, Moonhall (Penssylvania), Chicago (Illinois) városokban. Mára a hívek kihalása, és lelkipásztor híján ezek a közösségek megszűntek. (A szerző megjegyzése)

71 ERDEI: *Máriapócs és Amerika*, 68.

72 Stephen J. SKINTA: *The Shrine of our weeping Mother of Mariapocs and the Mission of the Basilian Fathers of Mariapocs*, Mollo Printing Co. New York, 1973. 99–120.; Hungarian Heritage in New Jersey, The Bicentennial Hungarian Heritage Committee of New Jersey, 1975. 28–29.

73 <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bdudick.html> (Letöltve: 2020. 04. 24.)

74 Ő később különböző problémák miatt kórházi kezelés alá került, így végül nem tért haza Erdei József atyával Magyarországra. (A szerző megjegyzése)

75 A bingó egyszerű szerencsejáték, amiben egy lapon véletlenszerűen kapnak számokat a játékosok, a gép vagy személy sorsol a számok közül és mindenki áthúzza az adott számot a saját lapján. Akinek elsőként van áthúzva egy teljes sora vagy oszlopa (esetleg átlósan egy sor), az nyert. (A szerző megjegyzése)

gokkal foglalkozni. *De püspök úr, ez egy szerencsejáték. 'Joe, nem, az öregeket el kell vonni az utcáról, nincs hova menniük, nincs társadalmi életük.' És rájöttem, hogy mint a család úgy vannak.*" A nyereséget mindig négy részre osztották, amiből egy negyed a baziliták kaptak: *„Azt amit építettünk, azt nem tudtuk volna a magunk erejéből. A bingo egy aranybánya, mikor beindult, mert maga a püspök szinte követelte, mert tudta, hogy ami munkát végzünk, ő nem tud fizetni érte. 'Kezdj egy bingót és akkor magatokat tudjátok fenntartani.' Szép összeget tudunk felmutatni, egy kápolna épült, kaptunk nagyobb adományt hívektől, egyházaktól. Az amerikai nép nagyon jó nép.”* Aki viszont nem nyert, a következő mondattal távozott: *„Ez a crazy bingo, ezek a crazy baziliták!”*

1973. márciusában a kolostorhoz vezető bekötőutat hivatalosan is „Monastery Lane”-re keresztelték át. Az új közösségi épület 1973. júliusára készült el, 1981-re pedig befejeződött a komplex kolostor és templomegyüttes kiépítése. A kolostor a következő helyiségekből állt: *„Van egy bingo terem, száz ember fél bele, kápolna, kétszáz ember, nyolc hálószoba, nagy ebédlő, ahol harminc ember elfér. A püspök kijön a papjaival és van szép ebéd és beszéd, voltak gyűlések, a magyar papi egységből odajöttek, mert nem volt jobb hely. Jó személyzetünk volt, egy házaspár és egy asszony, akik együtt dolgoztak.”*

Az atyák próbáltak Amerikában utánpótlást kinevelni: *„Volt több, de ahogy mi élünk, volt több, de elment. 'Ahogy ti éltek, úgy szentnek kell lenni, vagy bolondnak!' Amerika egész más gondolkozású, ha nekem ez nem pászol, őt nem érdekli. Voltak olyanok, akik nem állták meg a helyüket sehol. Sok esetben az amerikai gyereket másképpen nevelik: volt egy, elküldtük Rómába, két év múlva visszaküldik, hogy ne menjen tovább, ez azt hitte, hogy ministráns volt és egy lépcső, és pap lesz. Nem tudtunk velük foglalkozni, nem voltak felkészülve a nehézségekre, amin mi mentünk keresztül. Egyszer volt három-négy és egyedül voltam ott, de Bazil atya nagyon szeretett velük foglalkozni.”*

A „matawani Mariapoch” kolostorát 2016-ban teljesen fel kellett számolni, hiszen Skinta atya és Bazil atya már korábban hazajöttek, Lőrinc testvér kórházba kerül, így már csak József atya maradt ott egyedül. „Father Joe” nehéz szívvel jött vissza Magyarországra, hiszen megígérte a híveknek, hogy élete végéig Matawanon marad: *„Hét éve húztuk, húztuk. Ábel atya⁷⁶ szorgalmazta, hogy kijönne pakolni. Készültem, hogy kint fog maradni, ott lesz a helyemben, én pedig nyugdíjba megyek. 'Én azért jöttem, hogy segítsék, nem maradok itt, amíg maga meghal.' Köszönet neki, igazuk volt, már leöregedtem, már nem tudtam pakolni. Kijött két hétre és szinte egésznap pakolt. Egyházi dolgokat, amiket látott, hogy értékes. Amire itthon szükség volt. Egy nagy konténer hajóval küldtünk, nem is ment bele minden, ikonosztáz, oltárok, egy máriapócsi ikon, a Segítő Szűz Mária, kövekből kirakva.”* A sok-sok év alatt gyötrelmes munkával felépített kolostor és kápolna sorsáról a 2016-ban hazatért szerzetes atya így nyilatkozott: *„Nehéz volt, fölépítettük a kis kápolnát, lehet hogy leverik, nem tudtuk eladni egyházi célra, kértük, hogy szétdaraboljuk lakásoknak, nem engedték, jött egy magyar csoport, hogy megveszik és gyűléseket rendeznek, és hogy lesz egy olyan, akik betegek, ott tartják, de az állam nem engedte. Ők tudtak valamit, de nem közölték velünk. Amikor látták, hogy gyengültünk. Nem is bántam eleinte, de aztán csalódtam bennük.”*

Erdei József atya életútja végül, némi kitéréssel, oda vezetett, ahova mindig is vágyott: *„Én a rendben akartam szolgálni és Máriapócon s 70 évre rá megkaptam.”*

76 Szocsa A. Ábel jelenlegi nyíregyházi megyéspüspök (A szerző megjegyzése)

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Dudás Bertalan és Erdei József: két szerzetes, akik két külön országban próbálták megmenteni, fenntartani a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi közösségét. Bertalan atya, a rend akkori tartományfőnökeként, a kolostor feloszlatása utáni években az anarcsi fiúba helyezve tovább segítette, látogatta rendtársait. József atya növendékként szökött el az országból, s rögös utat bejárva Amerikába került, ahol Skinta és Rakaczky testvérekkel sok küzdelem árán létrehozták az amerikai Máriapócsot. A kommunista hatalom egyházellenes intézkedései miatt mindkettőjüknek különböző akadályokkal kellett szembenéznie: míg Dudás atyát bátyja, Miklós püspök ellenállása miatt is zaklatták, megvonták működési engedélyét, majd az országot sem hagyhatta már el, addig a disszidálni kényszerült József atyának Amerikában először a püspök és papok ellenállásával kellett megküzdenie, majd nyomorúságos körülmények között élve kellett megteremtenie az anyagi erőforrásokat az új kolostor felépítéséhez.

A rend újraszervezésének Bertalan atya, mint újból kinevezett tartományfőnök, sok tervvel és nagy elszántsággal látott neki. Haláláig őrizte, gyűjtötte, gondozta a Rend értékeit, hogy azok megmaradhassanak az utókorak.

József atya 2016-ig maradt a matawani kolostorban, társai már korábban visszajöttek Magyarországra, így ő egyedül látta el az amerikai rendház körül adódó feladatokat. Nehéz szívvel hagyta ott a fáradságos munkával felépített templomot és a kolostort (amelyet az állam megvett és lebontásra ítélt), valamint a híveit, akiknek egykor megígérte, hogy élete végéig ott marad.

Bertalan atya és József atya munkája mindezek ellenére nem volt eredménytelen: a Rend visszakapta máriapócsi bazilita kolostort, a közösségnek is sikerült fenntartania magát. Bár ma már csak két szerzetes él a kolostorban, közülük az egyik József atya, aki 92 évesen is egészségi állapotától függően igyekszik részt venni a kegytemplom és a zarándokok ellátásában.

KATALIN FÖLDVÁRI

DESTINY-TURNING BASILIAN FATHERS IN THE COMMUNIST DICTATORSHIP¹

The monastic orders were the auxiliary teams of the Catholic Church as they were present in education and nursing. After the Second World War, during the political takeover, the Communist leadership started to seize power over them. They wanted to reduce the social influence of the Church that is why they started to nationalize the catholic schools, where many of the teachers were monks. Afterwards hospitals, medical attendance, and poor-relief all became state-run too. But the main method against the Church was the dissolution of the orders. The motto was: There is no need for monks in the Communist country.

The communist regime's attack on the Order of the St. Basil the Great in Máriapócs also fell victim, but the basilian fathers were able to restart the life in the monastery after 1989. In my study I introduce the path of life of two basilians, Bertalan László Dudás (1909-2003) and József János Erdei (1932-), who made a lot for the safekeeping of the values and for the restart of the order.

¹ The study was made in the framework of the project of the MTA-SzAGKHF Lendület Greek-catholic Heritage Research Group.